

Тарас Томенко: «Я спілкувався з Параджановим уві сні»

Цього року Україна відзначила сторіччя Сергія Параджанова (справжнє ім'я – Саркіс Параджанян). Геніальний вірменин народився і виріс у Тбілісі, жив у Києві, зняв епохальний український фільм «Тіні забутих предків» та чотири роки відсидів у радянській тюрмі за український націоналізм. Реабілітований в Україні наприкінці минулого року. 8 липня у Києві, під час XV Одеського міжнародного кінофестивалю, режисер і сценарист Тарас Томенко представив на суд публіки незавершений варіант документальної стрічки «Сентиментальна подорож до планети Параджанова». Його світова прем'єра невдовзі відбудеться на Варшавському кінофестивалі.

Сценарист і режисер Тарас Томенко.

Розмову вела Ольга Дубовик

– *Пане Тарасе, загальновідомо, що «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова належать до числа найкращих фільмів усіх часів і народів. Створивши шедевр, режисер «втисав» Україну у вічність світового кіно. Як Україна може віддати належну шану Майстру?*

– Параджанов зробив для України надзвичайно багато. У фільмі «Тіні забутих предків» він сформулював культурний код українця. Код нації, код українського духу. При тому, що він не українець, а вірменин. Але так трагічно сталося, що в колонізованій московитами підрадянській Україні Параджанова знівелокали як режисера: сфабрикували справу та присудили тюремний термін.

Однак Україну Сергій Параджанов любив усім серцем. У в'язниці захворів на запалення легень, яке потім переросло в онкологію. Через те помер. Відтак не зміг реалізуватися на повну силу як митець. Та залишив по собі обіцянку відплатити Україні любов'ю.

Власне, найкращий фільм зняв на теренах України. Себто споконвічна Україна надихнула Параджанова як місце духу. А Україна радянська, поневолена, зросійщена задушила, пустила його життя під укіс.

Коли я працював над фільмом, зрозумів, як мало залишилося пам'ятних речей Параджанова. Коли видатного митця заарештували, в його квартиру заселилися інші люди, а невдовзі її продали. Те, що друзі і небайдужі змогли винести з помешкання, залишилися, можливо, у приватних руках. Невідомо, де його колажі, натюрморти, роботи, антикварні речі, які Параджанов роздаровував.

Залишилися фільми, легенди та байки, які Параджанов про себе вигадував, щоб ту радянську дійсність якимось чином розфарбувати хоча б в якийсь колір.

Тому вкрай необхідне насамперед належне поцінування генія Сергія Параджанова на державному рівні.

Експериментальна історія з ляльками

– *«Сентиментальна подорож до планети Параджанова» вирізняється незвичним поєднанням документалістики з ляльковим театром. Чому зродилася саме така ідея?*

– У Параджанова було «мільйон» друзів, і кожен після його смерті записував спогади, виставляв фото, тож все це є. А хронікальних кадрів із самим Параджановим, де він справді зафільмований на кіноплівці, – небагато. Мені пощастило: під час роботи над фільмом я мав можливість використати домашній архів Юрія Герасимовича Ілленка, його унікальні кадри: відвідини, коли Параджанов приїжджав до Ілленка додому в Київ і коли Юрій Герасимович їздив до нього в Тбілісі вже перед самою смертю. Ті кадри стали окрасою документального фільму. Є унікальні кадри, які Параджанов знімав на зоні, у виправній колонії, де сидів. Крім того, використано неймовірні фотороботи Юрія Мечитова та Юрія Гармаша.

Фільм не є у прямому сенсі документальним. То – експериментальна історія: створений із залученням гри маріонеток. Весь сюжет фільму оповідається через маріонеток: це ляльки Параджанова, Ілленка, Тарковського, Лілії Брік. Зокрема, ляльок Параджанова було кілька: життя в Києві, часу тюремного ув'язнення та після звільнення з в'язниці. Фільм є, власне, життєписом Параджанова, створеним за допомогою ляльок, документальних кадрів, доносів та спогадів.

Чому ляльки? Параджанов, коли сидів у в'язниці, дуже багато робив ляльок, розсилав їх друзям по всьому світу. Відтак у мене виникла ідея: відтворити ляльки і через ляльковий світ привідкрити для себе постать Параджанова.

Ми хотіли, щоб не було соромно перед Параджановим. Робити сто перший стандартний документальний фільм про генія не хотілося. Прагнули уявити, як би він це робив.

Так зродилося поєднання документального фактажу, ляльок, апокрифів, які Параджанов про себе вигадував, та спогадів його друзів. Документально відтворено доноси, кримінальну справу. Приміром, те, що слідчий Макашов на Параджанова писав. І певні одкровення Параджанова. І його листи з тюрми та йому в тюрму від дружини Світлани Щербатюк... Усе решта – умовний світ ляльок.

Подарував уві сні золотий будильник

– В який спосіб ви вперше доторкнулися душою до світу Параджанова?

– В дитинстві. Навіть не пам'ятаю, скільки років мені виповнилося, коли побачив «Тіні забутих предків». Враження мав колосальне.

Окрім того, я бачив Параджанова уві сні. Спілкувався з ним уві сні. У мене був з ним такий зв'язок. Хоча тоді ще не уявляв, що то за масштаб, що то за постать, але розмовляв з ним. Параджанов навіть подарував мені уві сні золотий будильник на ланцюжку... Це для мене стало поворотною точкою в житті. Після того вирішив: вступатиму до вишу на кінорежисера.

– Хто допомагав творити стрічку?

– Невелика команда. Мали 11 знімальних днів. По суті, фільм зняли у картонній коробці з-під холодильника. Тому що коштів було небагато. Творили картину з того, що могли знайти. Приміром, з різноманітних старих речей. У березні 2023 року розпочали, і трохи більш ніж за рік завершили.

Художник-постановник Шевкет Сайдаметов створював ляльки, багато декорацій, бутафорних речей. Стас Щокін був ляльководом: виконував роль Параджанова, Тарковського, Лілі Брік, Ілленка і всіх ляльок. Музичне оформлення забезпечив Олександр Чорний. Олексій Шанін – режисер монтажу. Пилип Ілленко – продюсер. Виконавчий продюсер – Андрій Візванюк. Фільм створено ТОВ «Ілленко Фільм Продакшенс» на замовлення «Суспільного мовлення». Продюсер – Лук'ян Галкін.

Людський геній Параджанова

– Вам довелося читати оригінали доносів на Параджанова. Що запам'яталося?

– Доноси писалися за шаблонами. У всіх – однакова стилістика. Писали і сусіди, й відвідувачі. У квартирі режисера побували сила-силенна людей, вирував нескінченний потік. Феєрверк. Карнавал. Приходили, а потім писали доноси. Хто вони – я не досліджував. Щоправда, дуже відомих прізвищ не зустрічав.

Коли Параджанову фабрикували справу, то не знали, за що вчепитися. Спершу хотіли інкримінувати незаконну торгівлю валютою, потім – крадіжку іконостасу. А далі вже «пришили» статтю, з якою в радянській тюрмі не виживали. А якщо виживали, то виходили вже не людьми, а людиноподібними істотами. Проте людський геній Параджанова не дав себе згноїти. Він виявився навіть у тюрмі авторитетною людиною. Його поважали. Навіть «зеки» розглядали справжнього художника і самі ходили терито-

Кадри з фільму «Сентиментальна подорож до планети Параджанова». Режисер Тарас Томенко. 2024.

рією зони, збирали всілякі «кришечки», приносили йому, і він з того робив свої колажі. Не так сталося, як розраховувала радянська влада.

Коли Луї Арагон попросив Брежнєва випустити Параджанова із в'язниці, то вже «загубили», в якій він зоні. Тобто заздалегідь «стерли» людину, списали з числа живих. Він і сам не сподівався вийти живим. Але Бог дав. Був створений «Комітет порятунку Параджанова», до якого увійшли Федеріко Фелліні, Мікеланджело Антоніоні, Жан-Люк Годар та інші найвідоміші режисери світу. Світила тогочасного кіно підписали листи. Луї Арагону вдалося поговорити з Брежнєвим, і Параджанова на рік раніше випустили з в'язниці. Хоча була заведена кримінальна справа, він був політичним в'язнем...

Параджанов – це велика трагедія художника

Наприкінці нашого фільму він розповідає про свій незнятий сценарій «Слова о полку Ігоревім». То унікальний запис голосу Параджанова. Його «Слова о полку Ігоревім» дуже бракує Україні. Тому що це могло би розставити крапки над «і» в питаннях: хто є Київська Русь, якого ми роду-племіні. Те, що йому не давали можливості здійснити задум, – велика трагедія. Його це підкосило... Сподіваємося, що наш фільм з'явиться у прокаті в українських кінотеатрах після світової прем'єри. Гадаю, буде й телевізійна прем'єра на «Суспільному».

Серпень, 2024.